

This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License.
Ovaj rad dostupan je za upotrebu pod međunarodnom licencom Creative Commons Attribution 4.0.



<https://doi.org/10.31820/f.31.2.6>

Filip Galović

O GOVORU DUGOGA RATA PORED OMIŠA

dr. sc. Filip Galović, Hrvatsko katoličko sveučilište, filip.galovic@unicath.hr, Zagreb

izvorni znanstveni članak

UDK 811.163.42'282(497.583Dugi Rat)

rukopis primljen: 13. rujna 2019; prihvaćen za tisak: 5. prosinca 2019.

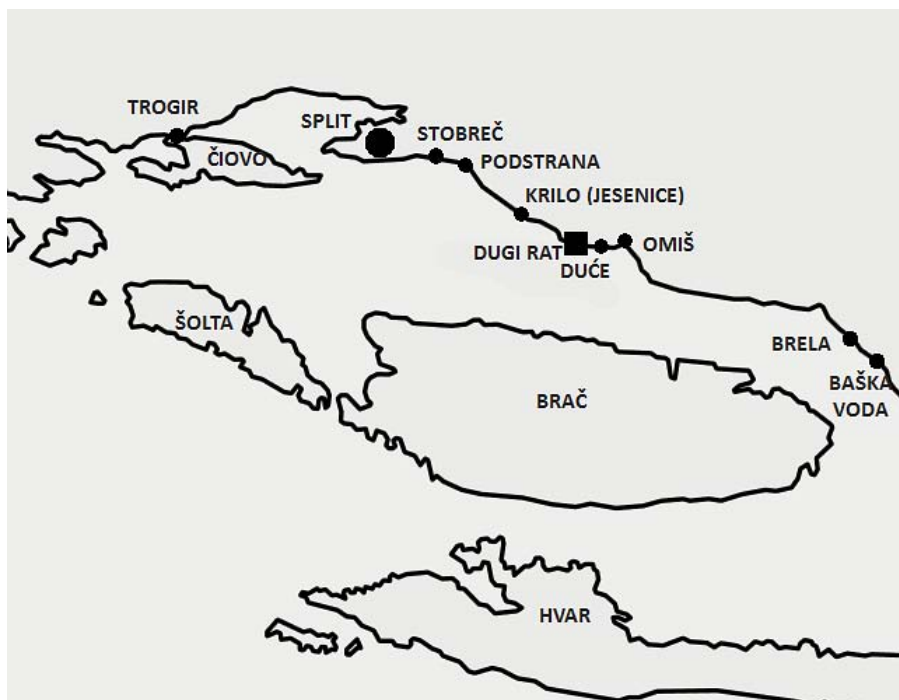
Dugi je Rat novije naselje na obali između Splita i Omiša, nastalo spuštanjem čakavaca sa susjednoga brdskoga prostora, štokavaca iz unutrašnjosti te doseljenjem radnika tvornice cijanamida i karbida s raznih strana. Temeljni je sloj čakavski, pa se govor pripaja južnočakavskim kopnenim govorima, kao i govori između Podstrane i Omiša. U članku se podastiru i analiziraju jezične značajke govora Dugoga Rata na fonološkoj ravni dobivenih za recentnih terenskih istraživanja.

Ključne riječi: govor Dugoga Rata; fonologija; južnočakavski dijalekt; čakavsko narječje; čakavsko-štokavski odnosi

1. Uvod

Od Splita prema Omišu nalaze se redom ova naselja: Stobreč, Podstrana, Bajnice, Krilo (Jesenice), Suhi Potok, Sumpetar, Mali Rat, Oriji, Dugi Rat i Duće. Naselje je Dugi Rat smješteno na obali uz Jadransku magistralu 15 km jugoistočno od Splita, odnosno 3 km zapadno od Omiša. U sastavu su Općine Dugi Rat tri naselja: Duće, Dugi Rat i Jesenice. Prema popisu stanovništva iz 2011. godine¹ u Dućama je zabilježen 1561 stanovnik, u Dugome Ratu 3442 stanovnika, a u Jesenicama 2089 stanovnika.

¹ Podatci Državnoga zavoda za statistiku.



Karta 1. Geografski položaj područja istraživanja

Dugi je Rat bio i ostao poznat po tvornici cijanamida i karbida, koja je puštena u rad 1913. godine (Baučić 1971: 62). To je važan podatak jer je Dugi Rat do osnivanja tvornice bio „tek dio sela Duće kod Omiša (Duće-Polje), na kojem se nalazila samo jedna kuća. No gradeći tvornicu, vlasnici su se pobrinuli za radnike, pa je Dugi Rat iznikao kao radničko naselje sa stambenim zgradama, kinom i sportskim terenima...” (Raos 2018: 237). Dakle, Dugi je Rat novije naselje. Najstarija su naselja na tome prostoru na južnoj kosi Mosora – Jesenice, Zeljovići, Krug, Duće. Taj je brdski dio danas uglavnom napušten jer se stanovništvo vremenom spustilo prema obali.^{2,3}

² O tome na: <http://mail.dugirat.com/main/dugirat/42-povijest/530-povijest-mjesta-v15-530> (pristupljeno 2. srpnja 2019.).

³ U radu *Preseljavanje stanovništva iz podgorskih u priobalska naselja na primjeru Donjih Poljica* Baučić bilježi da su prvi stanovnici u priobalskim naseljima obuhvaćeni popisom 1890. godine (tada je bilo u Strožancu 26, a u Krilu 4 stanovnika) te notira da se od tada

U tome svjetlu treba gledati i na strukturu stanovnika Dugoga Rata, koja je važna i u pogledu govora. S jedne strane, dakle, imamo čakavsko stanovništvo. Nije, naravno, malen broj doseljenika štokavaca iz zaleđa i unutrašnjosti. Isto tako valja naglasiti da su, posebice u vrijeme rada tvornice, doseljivali radnici s raznih strana (prema kazivanju mnogo je bilo Bračana, koji su ostali u naselju, kao i njihovi potomci). Čini se, također, da je Dugi Rat danas svojevrsno središte toga područja – tamo je ambulanta, ljekarna, tržnica, trgovine, pekarnica, mesnica, kavane i dr., pa se svaki dan ondje slijevaju žitelji iz susjednih naselja sa svojim govorom.⁴

Govor Dugoga Rata do sada nije istraživan ni opisivani, kao ni velik broj govora toga područja, izuzev bliskoga govora Krila Jesenica koji je 60-ih istražen kao punkt za Hrvatski jezični atlas te je objavljen fonološki opis toga govora. U ovome se članku na temelju recentnih istraživanja autora ovoga rada iznose jezične značajke dugoratskoga govora na fonološkoj ravni.

2. Južnočakavski⁵ uzobalni govori

Mnogi dijalektolozi odvajkada upozoravaju na činjenicu da su čakavski uzobalni govori izvrgnuti štokavskomu utjecaju. Milan Rešetar u važnoj raspravi iz 1891. godine, prema prijevodu Josipa Lisca, ovako bilježi: „Na kopnu je čakavski dijalekt gotovo nestao. Nigdje se više ne govori čistim čakavskim dijalektom kao na otocima, i gdje se tim dijalektom govori, tako je jako pomiješan sa štokavskim elementima da se može govoriti samo o nekim čakavskim osobinama koje su preživjele štokavsku poplavu” (Lisac 1998: 25). Pavle Ivić donosi: „Kopneni čakavski govori u Dalmaciji izmjenjeni su pod štokavskim uticajem, duboko i na raznovrsne načine, tako da se geografski kontinuitet starih osobina u njima ne može lako uočiti” (Ivić 1981: 70). Pišući o međudijalekatskim dodirima i prožimanjima, Božidar Finka o govorima po prilici od Splita do Nina, uz obalu i nešto dalje od nje,

udio stanovnika u priobalskim naseljima stalno povećava, tako da oko 1955. godine živi podjednak broj u podgorskim i priobalskim naseljima Donjih Poljica (Baučić 1971: 60).

⁴ Tražeći pojedine starije govornike iz susjednih naselja, često sam dobivao odgovor da ih svako jutro mogu naći u Dugome Ratu, obično u određenim kavanama ili u razgovorima pred mesnicom. U to sam se i uvjerio više puta nabasavši na skupine starije čeljadi u međusobnome druženju.

⁵ O rasprostranjenju i osobitostima južnočakavskoga dijalekta v. Lisac 2009: 139–180; Vranić, Zubčić 2018: 536–537; Galović 2019: 18–27.

bilježi: „Karakteristično je da je to, s mjestimičnim izuzetcima, prijelazno štokavsko-čakavsko govorno područje” (Finka 1997: 131). Marijana Tomelić u članku o govoru Pakoššana notira: „...prožimanje čakavskih i štokavskih jezičnih osobina u obalnom kopnenom području dugovječna je stvar. Štokavci ikavci jako utječu na čakavske govore” (Tomelić 2006: 95). Silvana Vranić i Sanja Zubčić ističu: „...nastavlja se višestoljetna dominacija štokavštine, posebice nad čakavskim govorima na kopnu” (Vranić, Zubčić 2018: 525).

Cijeli se dalmatinski obalni pojas, od Privlake i Novigrada pored Zadra pa do rijeke Cetine, uglavnom drži čakavskim. Može se, dakle, reći da su ti govori u osnovi čakavski s višim ili nižim stupnjem čakavnosti, no ima govora u kojima su zagospodarile štokavske značajke. Štokavskima se drže govori Nina, Zaton, Svetoga Petra na Moru, Pirovca, Šibenika s okolicom, Segeta i nekih drugih (usp. Lisac 2009: 15, Lukežić 2012: 279). Za stanovit se broj govora danas točno ne zna u koju bi skupinu išli, odnosno kakvo je precizno stanje u njima jer su terenska istraživanja, koja su presudna za iznošenje bilokakvih zaključaka, dobrim dijelom izostala. U principu, vrijedi i u sadašnjosti ono što je 80-ih godina naveo Pavle Ivić: „...ti su govori dosad vrlo slabo proučeni. Obaveštenja koja imamo o njima uglavnom su sumarna, a često i samo fragmentarna” (1981: 70). Poznato je da se govori mijenjaju „zbog migracija, civilizacijskih promjena (opće školovanje, urbanizacija, agresivni javni mediji, radio, televizija). S vremenom se idiomi mijenjaju i svojim organskim razvojem, današnji narodni govor nije jednak sutrašnjem, ili posve nestaje...” (Lončarić 2014: 389), pa bi valjalo što prije izvršiti terenska istraživanja u pojedinim punktovima jer u nizu govora stanje danas postaje alarmantno.

3. Recentno istraživanje dugoratskoga govora

Govor je Dugoga Rata istražen u nekoliko navrata u prvoj polovici 2018. godine. U istraživanju se usmjerilo na čakavske govornike, temeljni sloj u ovome naselju, te je u njemu sudjelovalo nekoliko govornika starijega naraštaja, žene i muškarci. Osim slobodnoga razgovora, na terenu je ispunjen Upitnik za Hrvatski jezični atlas.⁶

⁶ Istraživanje je provedeno u okviru projekta Hrvatske zaklade za znanost pod nazivom *Govori Makarskoga primorja – dijakronija i sinkronija*, koji se vodi pod šifrom 8448.

4. Rezultati istraživanja

4.1. Vokalski sustav

4.1.1. Inventar i realizacija

Vokalski se sustav dugoratskoga govora sastoji od pet kratkih i pet dugih vokala:

Dugi slog			Kratki slog		
ī		ū	i		u
	ē	ō	e		o
	ā		a		

Funkciju silabema vrši i *ɾ*.

Vokali se uglavnom ostvaruju kao srednje vrijednosti.

Vokal se *ō* kod određenoga broja govornika može zatvoriti do [o̠] ili sasvim prijeći u *ū*, posebice pred nazalom: [kozōn], [kozūn], *nūn* I jd.

Vokal se *ē* u rjeđim slučajevima može zatvoriti do [e̠] ili sasvim prijeći u *ī*: [omēndula], *omīndula*, [Dugēn Rātu] DL jd., *Dugīn Rātu*.

S obzirom na činjenicu da duljine u dugoratskome govoru imaju tendenciju gubljenja (usp. 3.3.2.), na mjestima se naknadno pokraćenih *ō* i *ē* gdjekada mogu zamijetiti zatvoreni [o̠], odnosno [e̠] te rijetko *u*, odnosno *ī*: [jēžon] I jd., *rōdun* I jd., *ūberin* 1. jd. prez.

Navedene su posebnosti uglavnom svojstvene konzervativnijim govornicima.

4.1.2. Distribucija i podrijetlo

Distribucija je vokalskih fonema relativno slobodna. Svaki se od njih, u načelu, može pojaviti u inicijalnoj, medijalnoj i finalnoj poziciji u riječi, ispred i iza pojedinih konsonanata, osim uz *ɾ*.

Dugi vokali stoje pod dugim akcentima i u dugome nenaglašenome slogu koji se može ostvariti pred akcentom i nakon akcenta, npr. *podīlimo*, *kumpīrūn* I jd., *kōtāl*, *žālōst*.

Kratki vokali stoje pod kratkim akcentima i u kratkome nenaglašenome slogu koji se može ostvariti pred akcentom i nakon akcenta, npr. *prōsit*, *kūčica*, *kobašica*.

Primjeri dugih vokala (naglašeni i nenaglašeni):

- vokal *a*: *bilānce*, *prodāla*, *spāvāt*, *nògān* DLI mn.
- vokal *e*: *kléčala*, *okrēne* 3. jd. prez., *vesēle*, *žēnēmo*
- vokal *i*: *donīt*, *živemo*, *cvīti* NV mn., *pīsāne*
- vokal *o*: *sinóvac*, *fažól*, *vukōv* G mn., *pōdnē*
- vokal *u*: *mijúri* NV mn., *úvu* DL jd., *zarūdi* 3. jd. prez., *pàūk*

Primjeri kratkih vokala (naglašeni i nenaglašeni):

- vokal *a*: *kvàsina*, *uzjāšila*, *dogńānac*, *pasīč*
- vokal *e*: *jēman* 1. jd. prez., *prèzime*, *četrvtomu*, *vrūčega*
- vokal *i*: *igrat*, *iskra*, *leptirīca*, *naslídīt*
- vokal *o*: *smōkva*, *sirōmaj*, *otrovāla*, *drīvo*
- vokal *u*: *ūsnica*, *kūpus*, *lēgnu* 3. mn. prez., *uškòpit*

Silabem se *ɾ* najčešće pojavljuje između dvaju konsonanata, eventualno inicijalno ispred konsonanta i finalno iza konsonanta, npr. *řže* (pored *ārže*), *řvaju se* 3. mn. prez., *pōvr* ‘povrh’.

Primjeri silabema *ɾ* (naglašeni i nenaglašeni):

- *sřp*, *vřtal*, *dřčali*, *ràzvrgla*, *vrsník* ‘vršnjak’

4.1.2.1. Vokalske skupine

Govor Dugoga Rata dosta lako podnosi zijev: *Biokovo*, *jedanaēsti*, *dva-naēstoga*, *jaūče* 3. jd. prez., *kàiš*, *naūčile*, *naídīt se*, *naivčina*, *praunuk*. Zijev može biti održan i u vokalskim skupinama nastalima nakon eliminacije fonema *x*: *ññov*, ali *grijōta*.

Zijev u pojedinim primjerima biva spriječen kontrakcijom: *zāva* ‘zaova’, *pās* ‘pojas’, *slipòčica*/*slipòčnica*. Isto se ogleda u brojevima: *jedānēst*, *četnēst*, *pètnēst*, ali *dvānējst* gdje je zijev odstranjen promjenom *ae* u *aj*.

U pojedinim je primjerima registrirano razbijanje zijeva umetanjem sonanta *j*, npr. *gajēta*, *takujīn*. Osim u nekim leksemima tipa *grijōta*, sonant se *j* umeće i u pridjevu radnome muškoga roda jednine, npr. *dōnija*, *svidòčija*, *pogīnija*, ali *dōvea*, *ùkrea* (v. 3.2.2.11.).

4.1.2.2. Redukcije vokala

Inicijalni se vokal fakultativno ispušta u primjerima poput *òvaki*/*ovāki*, *òvamo*/*ovāmo*, *ònamo*/*onāmo* i sl., pa se govore i varijante *vāki*, *vāmo*, *nāmo*.

Finalni je vokal *i* dosljedno likvidiran na dočetu glagolskoga priloga sadanjega, npr. *nðseč*, kao i na dočetu infinitivne osnove, npr. *uškòpit*, *zèpst*, *vùč*.

4.1.2.3. Dodavanja vokala

Vokal se na početku riječi fakultativno dodaje u primjerima poput *tòmu*, *tòga* i sl., pa se govore i varijante *otòmu/òtomu*, *otòga/òtoga*.

Dodavanje je vokala evidentirano u primjeru *s mènùn* gdje je vokal *e* analoški umetnut.

Vokal je prionuo na početak imenice *omêndula/omîndula* 'badem'.

Pojedini nalazi prezentiraju da se strane konsonantske skupine u finalnoj poziciji razbijaju uvrštenjem vokala među sastavnicama konsonantske skupine: *fundamènat* (mlet., tal. *fondamento*), *kurènat* (tal. *corrente*), *fjānak* 'bok broda' (tal. *fianco*), no ima i drugačijih rješenja (usp. 4.2.2.).

4.1.2.4. Protetski j

U izoliranim se riječima uz inicijalni vokal može pojaviti konsonant *j* u protetskoj službi. Uglavnom se govori *jūsta* i glagol *jīst*: *jíte* 2. mn. prez., *jīj* 2. jd. imp!, *jīli*, a stariji svijet kaže i *jīn* 'im' pored *in*.

4.1.2.5. Jat

'Jat' je u govoru Dugoga Rata reflektirao u vokal *i* u korijenskim, tvorbenim i gramatičkim morfemima: *cvīt*, *dvī*, *kòlino*, *likār* 'liječnik', *mojī* G mn., *nevīsta*, *razūmit*, *stīna*, *strīja* 'streha', *tīsto*, *živila* gl. pridj. rad. ž. jd.

Ikavskoga su odraza i primjeri poput *gñízdo*, *nīdra*, *òrij*.

Kao i drugi južnočakavski govori, i ovaj govor poznaje ograničen broj ekavskih likova: *cèsta*, *gūsenica*, *ðbedvī*, *oséknit se*, *ozlédija* gl. pridj. rad. m. jd., *sèno*, *starèšina*, *telèsina*, *zènica*. Vokal *e* dolazi i u riječi *kòren*, no to ne mora biti kontinuant 'jata'.

U dočetnih morfema priloga stoji *i*: *đī*, *dòli* (rjeđe *dòle*), *gòri*, *lāni*, *pòsli*. Ipak, zabilježena su i sasvim obična odstupanja u kojima je kontinuant 'jata' *e*: *òvde*, *ònde*, *òdakle/odòkle* premda ni ovdje nije sigurno je li krajnje *e* kontinuant 'jata'.

S novijim se nanosom, što je sasvim prirodno, može pojaviti poneki stršeci jekavizam poput *cjèpit se*, *mjèrilo* 'mjerač', *rjèšit*. Ovamo se pridružuje i lik *prije*.

4.1.2.6. Poluglasovi

Nekadanji su poluglasovi, odnosno novije 'šva', u opserviranome govoru sustavno dali vokal *a*: *dân, dânas, màgla, lâkat, lâž, ôtac, vîtar*.

Vokal se *a* od poluglasu u imenici *pàs* provlači kroz čitavu paradigmu: *pâsa, pâsu* itd.

Nepreventivna je puna vokalizacija slaboga 'šva' zastupljena u pokojem primjeru. Među starijim se ljudima čuje *vazêst, vâzmi* 2. imp!, *vâzeja, vazêla* iako cirkuliraju i varijante s *u*-. Pored gotovo redovitoga lika *ûvik* kadšto se još govori *vâvik* (usp. 4.1.2.11.). Ostali su primjeri uobičajeni: *dî, mèni, mîsa, mlîn* i sl.

Valja istaći imenicu *jâgla, jaglôn* I jd. gdje je razvoj tekao **jb* > *ja*.

4.1.2.7. Prednji nazal

Prednji je nazal **ę* u primjerima *jâzik, jâšmîk/jâšńîk* i *zajât* rezultirao čakavskim *a*. Gdjekoji pojedinac kaže *ûjat, ûjala* gl. pridj. rad. ž. jd., čakavski lik s *a*, inače dolazi *ûjtit*. U drugim je ovjerama nakon *j, č, ž* redovito nastupio *e*: *jédra* neod. pridj. ž. jd., *jètrva, žèli, požèni* 2. jd. imp!, *požèna, počèt, počèla, žèdan*. U očekivanim primjerima dolazi *e*: *gòvedina, gréda, mêso, télac, vîme*.

4.1.2.8. Stražnji nazal **ɔ* i slogotvorni *l*

U svim su potvrdama nazal stražnjega reda **ɔ* i slogotvorni *l* jednoznačno izmijenjeni u vokal *u*: *grûb, kûs* 'komad', *múka* 'brašno', *zúbima, žènu* A jd.; *izdúbit* inf., *múzemo* 1. mn. prez., *túst, žûč, žùtica*.

4.1.2.9. Sekvencija *ra* > *re*

Stari je korijenski slijed *ra* prešao u *re* u sva tri poznata primjera: *rêst* 'rasti', *narêsta* gl. pridj. rad. m. jd., *rêbac* 'vrabac', *krêst, kredü* 3. mn. prez.

4.1.2.9. Leksem *greb*

Sustavan je prijevoini oblik *grêb*. U značenju se 'groblje' govori *grôbje/grôblé*.

4.1.2.10. Lik *teplъ

Prema starim su praslavenskim dubletama *teplъ, *toplъ u ispitiva-
nome govoru zastupljeni likovi s vokalom *e*: *stèplit*, *tèplo* pril., *teplina*.

4.1.2.11. Inicijalni *vъ/*vь

U najvećem se broju nalaza inicijalni *vъ/*vь ostvaruje kao *u*: *udòvica*,
ùnuk, *ùšínka/ušínka*, *útorak*, *ùžgat*, *u kužîni*. Drugačiji je rezultat evidentiran
u *vazěst* i *vävîk* (usp. 3.1.2.6.).

4.2. Konsonantski sustav

4.2.1. Inventar i realizacija

Konsonantski sustav dugoratskoga govora raspolaže ovim fonemima:

Sonanti				Šumnici			
<i>v</i>			<i>m</i>	<i>p</i>	<i>b</i>	<i>f</i>	
	<i>l</i>	<i>r</i>	<i>n</i>	<i>t</i>	<i>d</i>		
<i>j</i>	<i>í</i>		<i>ń</i>	<i>c</i>		<i>s</i>	<i>z</i>
				<i>č</i>	<i>ž</i>		
						<i>š</i>	<i>ž</i>
				<i>k</i>	<i>g</i>	(<i>x</i>)	

Supstitut je za štokavsku afrikatu *ž* u govoru Dugoga Rata *ž*, što je
važnom čakavskom odlikom, pa se govori *naružbènica*, *svidožba*, *žèp*,
žìgerica.

Nazalni se *n* ostvaruje u svojoj velarnoj varijanti pred *k* i *g*: [*vâŋka*],
[*âŋgrîz*] 'riža'.

4.2.2. Distribucija i podrijetlo

Distribucija je konsonanata, također, uglavnom slobodna. Svaki se od
njih, u načelu, može pojaviti u inicijalnoj, medijalnoj i finalnoj poziciji u
riječi, izuzimajući izvjesna ograničenja u konsonantskim skupinama.

Inicijalna je skupina od dvaju sonanata moguća pod uvjetom da je prvi
član *m* ili *v*: *mlâd*, *mriža*, *vrât*.

Od finalnih se konsonantskih skupina u domaćim riječima javljaju *st*,
šč, *zd*: *môst*, *gòst*, *prišč*, *gròzd*. Riječi preuzete iz drugih sustava narušavaju

iznesenu konstataciju: *finânc* ‘porezno-carinski stražar’, *skulânt* ‘učenik, đak’, *lâmp* ‘bljesak, munja’, *šânk*. Gdjekada se takve skupine razbijaju interpoliranjem vokala (usp. 4.1.2.3.).

4.2.2.1. Fonem x

Fonem se *x* u golemoj većini primjera ne govori, stoga ima periferan status. Bez traga je nestao u: *lâd*, *lâdan*, *narânil* gl. pridj. rad. m. mn., *ôdma*, *potpâzu*, *prilâdit se*, *pûnit* ‘puhnuti’ ili su njegovo mjesto zaposjeli fonemi *j*, *v* ili *k*: *mîj*, *mijûr*, *sirômaj*; *bûva*, *krûv*, *kûvaju* 3. mn. prez., *sûv*, *sûvji*, *ûvo*; *špâker*. U rijetkim se slučajevima čuva, obično u riječima iz novijega nanosa ili pod utjecajem standardnoga jezika: *Xrvât*, *xrvâski*, *mâčexa*, *u zâxodu*.

4.2.2.2. Fonem f

Fonem *f*, donedavno kao periferan fonem, sve više postaje ravnopravnim članom konsonantskoga inventara. Premda su živi primjeri u kojima je *f* supstituiran fonemom *v*, npr. *vâl*it ‘pogriješiti’, *vûcat* ‘frcati’, *vrîgat*, *trêvimo* 1. mn. prez., danas su sve češći naporedni oblici, npr. *šûvit*/*šûfit*, *vamîlija*/*famîlija*, *Vrancûz*/*Francûz*, *vûrešt*/*fûrešt*. U nekih se pak riječi ustalilo *f*: *fazôl*, *ferâta* ‘vlak’, *fêšta*, *fřzelin* ‘vrsta ptice’, *škâf* ‘nadsvođeni dio na čamcu (ob. na prednjem dijelu)’.⁷

Skupina se **pv* svodi na *f* u *ûfat se*.

Skupina se **xv* uglavnom svodi na *v* u *zavâlit*, *vâla* (pored *fâla*).

4.2.2.3. Odrazi skupina *dj i đj

Fonemi *j* i *ž* rezultati su primarne i sekundarne jotacije dentala **d* (i velara *g* u ranim primljenicama), a oba nastupaju u starijim i novijim primljenicama: *čâja* ‘čađa’, *gôspoja*, *mêja*, *mejâš*, *mlâja*, *prêja*, *slâja*, *tûjê* (pored *tûžê*); *ânžel*, *režipet* ‘grudnjak’, *rôžâk*, *sûžê*, *žêža*.

⁷ I u slobodnim je razgovorima ovjereno kolebanje: stanovit je broj likova potvrđen s *f*, stanovit s *v*, ali i kolebanja kod istih riječi. Jedan je jezično osviješteni govornik na moje izravno pitanje o statusu *f* kazao: „Stari su govorili *vurešt*, *šuvit*, a danas moreš kazat *vurešt* i *furešt*, *šuvit* i *šufit*... danas malo jedno, malo drugo”.

4.2.2.4. Odrazi skupina *tj i tьj

Rezultat je primarne i sekundarne jotacije dentala *t (kao i *kt, *gt) ujednačen s prvotnim *č u srednje čakavsko č: *kùča, prùče, sič* inf.; *čist, čòvik, učinit*.

4.2.2.5. Odrazi skupina *stj, *skj, *zdj, *zgj i njihovih sekundarnih varijanti

U ispitivanome je govoru sustavan šćakavski refleks šć (upravo šć) iz primarnih skupina *stj i *skj, a isti je refleks dala i sekundarna skupina *stbj*: *klíšća, na šćápu, prègršć, príšć, púšćaju* 3. mn. prez., *ùšćap, ušćinija* (pored *ušćipâ*) pridj. rad. m. jd.

Među rezultatima se konsonantskih skupina *zgj i *zdj te sekundarne skupine *zdbj* ukrštavaju čakavski i štokavski likovi: *mđžjani, grđzje* pored *gòžže, zvižžali* gl. pridj. rad. m. mn.

4.2.2.6. Skupina čr

Skupina se čr (< *čvr, *čer) dobro drži u nalazima *črípna, čriva* N mn., *čřv, črvič*, ali je prometnuta u *cr* u *cřn, crvên, pocrvènija* gl. pridj. rad. m. jd.

4.2.2.7. Zamjenička osnova vs- (< *vbs-)

Odraz je osnove *vs-* (< **vbs-*) i njezinih izvedenica *sv-*: *svàki, svè, svàku, svèga*. U NA jd. muškoga roda upada u oči lik *vàs*, gdje je izvršena vokalizacija poluglasa u jakome položaju.

4.2.2.8. Odrazi skupina jt i jd u glagola izvedenih od *iti

U infinitivnim su se i prezentskim osnovama glagola izvedenih od *iti skupine *jt* i *jd* namjerile na premetanje, nakon čega je uslijedila jotacija: *dòč, izáč, pòč; dōžemo, izāže, pōže*.

Osobito treba spomenuti da je jotacija ovjerena u prezentima tipa *izžen, izžete, izžu* (ali u imperativu *idi, idite*).

4.2.2.9. Skupine št, šk, šp

Konsonantske su skupine *št, šk, šp* u riječi preuzetih iz drugih jezika potvrđene u govoru Dugoga Rata: *impòštat* 'poslati poštom', *màštelo* 'drveno vjedro (danas i plastično), kabao', *měštar* '1. učitelj; 2. majstor'; *škàrtoc* 'papirnata vrećica', *škòta* 'konopac za upravljanje jedrom', *škurina* 'tama, mrak'; *špàker, špicerija* 'ljekarna'. Ponekada te skupine mogu biti i nepala-

talne: *pònistra*, *skàncija/skancija* ‘polica’, *spàra* ‘podložak koji su žene stavljale na glavu ispod tereta’.

4.2.2.10. Skupina št (< *čbt)

Skupina se št mogla razviti u primljenih riječi, a mogla je nastati i od stare skupine čt (< *čbt): *poštívat*, *pòštēn*. Premda sve rjeđe starija čeljad još gdjekada kaže *štijemo*, *štíla* u značenju ‘čitati’.

4.2.2.11. Finalni l

Konsonant je *l* na dočetu sloga u dugoratskome govoru redovito zadržan na dočetu riječi u imenica i pridjeva (za priloge nema potvrda): *čīpal* ‘vrsta morske ribe’, *kantunāl*, *petrusīmul*, *posāl/pòsāl*, *sól*, *vól*, *v̀tāl*, *žm̀l*; *kīsel*, *t̀epal*, *v̀esel*. Tu je dobro zabilježiti i primjere genitiva množine poput *jagāl*, *s̀rdēl*. Na dočetu se unutrašnjega sloga također dobro čuva: *kólca* G jd., *oltār*, *svílca* G jd. ‘pređa od konoplje’, *v̀oltu* DL jd., *žālba*; *žv̀elto* pril., ali se izgubio u paradigmi imenice ‘dolac’: *dócu* DL jd., *dóci* NV mn. U glagolskome je pridjevu radnome muškoga roda jednine finalni *l* vokaliziran u *a*: *tribā*, *kāzā*, *kūva*. U primjerima se tipa *stāvija*, *nòsija* između vokala *i* i *a* (< -l) obvezno umeće *j*, dok se ostali sljedovi ne moraju razbijati, kao npr. *ùkrea*.

Naročito je interesantno spomenuti imenicu *dījal* ‘dio’ gdje je finalni *l* supstituiran *s a* te je između *a* i prethodnoga vokala interpolirano intervokalno *j* da bi opet naknadno prionuo finalni *l*.

4.2.2.12. Promjena l̄ > j

Fonem se *l̄* u novije vrijeme uvukao u konsonantski inventar. Zamjetno je da je govoru (bila) svojstvena promjena *l̄ > j* premda je i najstariji rado napuštaju. Odatle danas i mnoge dublete: *l̄udi* i *j̄udi*, *p̄l̄e* i *p̄je*, *p̄stēla* i *p̄steja*, *stāvlat* i *stāvjat*, no potvrde s *l̄* uzimaju sve više maha: *cidālka*, *l̄ubičica*, *očēšlala se*, *žūl* itd. U starijega je svijeta *l̄* dalo *l* u usamljenome primjeru *klūč*.

4.2.2.13. Promjena -m > -n

Finalni je *m* sustavno prešao u *n* na kraju gramatičkih morfema: *grēdān* DLI mn., *lavūrān* 1. jd. prez., *mēnūn* I jd., *perūnūn* I jd., u brojeva *sēdan*, *ōsan* te u nekih priloga poput *sasvīn*. Na kraju se osnove čuva, npr. *dōm*, *grōm*.

4.2.2.14. Promjene šumnih konsonanata

Prvi šumnik u slijedu dvaju ili više njih biva supstituiran drugim šumnikom: $\check{c} > \check{s}$: *jeseniški, kùška, mǎška, vòški* DL jd. Izolirani su slučajevi sa supstitucijom $s > j$: *prájce* A mn. Nije rijetka pojava da se šumnik reducira: *bogàstvò, xrvǎski, klùko, lùski, ròkvica*.

Govoru nisu poznate netipične konsonantske skupine na početku riječi koje se uklanjanju na način da se prvi član reducira: *čèla, čèr, đì, šènica*.

4.2.2.15. Ograničenje distribucije sonanta v

Sonant je *v* u konsonantskim skupinama sa sonantom *r* ili slogovnim *r* u istome ili narednome slogu iščeznuo u izoliranim primjerima: *mǎtac, srbì* 3. jd. prez. U drugim potvrdama nije došlo do uklanjanja fonema *v*: *četrvǎtoga, čvrǎst, stvòrit, tvǎd*.

4.2.2.16. Asimilacija

Obični su primjeri *š ññn, š ññma* s provedenom kontaktnom asimilacijom.

Distantna se asimilacija javlja fakultativno: *òškoruša, šùšica*, ali *osúšit, osúšimo*. Govori se *čèsmína*, ali i *čèšmína*.

4.2.2.17. Disimilacija

Kontaktna je disimilacija očigledna u leksemu *gúvno* koji se govori jedino u tome liku, kao i *zlǎmèn*. Govornici se kolebaju između *osàvnèst* i *osàmnèst*. Nije došlo do promjene *mń > mǐ* u *sùmńivo* pril., ali se redovito govori *dǐmlǎk*, lik koji istiskuje posuđenicu *fumǎr*.

Disimilacije određenih konsonanata također nisu veoma česte. U posuđenici je *šaltùrica* 'krojačica' prema romanskomu *r* nastupio *l*.

4.2.2.18. Depalatalizacija

Palatalni je nazal *ń* u riječima *ditǐnstvo* i *jǎnca* G jd. izgubio palatalnost.

4.2.2.19. Umekšavanje nazala n

Umekšavanje je nazala *n* najčešće zahvatilo konsonantsku skupinu *gn*: *gnízdo, gnòj, gnòjit*.

4.2.2.20. Rotacizam

U govoru je Dugoga Rata rotacizam prisutan, ali se dosljedno ne vrši, stoga nisu danas rijetke dvostruke varijante: *mòre* i *mòže*, *mòremo* i *mòžemo* itd. U 1. licu jednine čujemo *mògu(n)*.

4.2.2.21. Glasovne promjene

Sibilarizacija se djelomice provodi u N mn. imenica muškoga roda: *bùbrigi*, *pràgi*, *ùnuki* i *ùnuci* pored *snîzi*, *težáci*, *Dûsi* 'Duhovi'. U DL jd. imenica ženskoga roda nerijetko izostaju rezultati sibilarizacije: *dàski*, *nògi*, *túgi*, *rúki* pored *rúci*.

U pogdjekojem je nalazu velar analogijom prometnut u palatal u kategoriji 3. lica množine prezenta, npr. *sičú*, *vučú*.

4.2.2.22. Ostale promjene

U praslavenski je konsonantski skup **žbr* u glagolu 'žderati' interpoliran okluziv *d*: *ždèrat*, *ždère* 3. jd. prez. Isti se glas interpolira i u praslavenski konsonantski skup **zbr*: *zdrijat*, *sàzdrija* gl. pridj. rad. m. jd.

Predmetanjem je *s* stvorena sekundarna skupina *sp* u *spūž*.

U riječi je *čaklo* (< **stbklo*) stara skupina *st* metatezom dala *c*.

Nakon promjene *pk* > *vk* metateza je registrirana u imenici *zīkva*.

4.3. Akcenatski sustav

Akcentuacija je dugoratskoga govora u kolebanju jer se danas ovdje sudaraju dva akcenatska sustava – čakavska i novoštokavska akcentuacija.

4.3.1. Inventar i realizacija

Akcenatski sustav čini pet akcenata: $\grave{}$, $\hat{}$, $\tilde{}$, $\acute{}$, $\`$ te nenaglašena dužina i kraćina.

Uz uobičajene realizacije $\grave{}$, $\hat{}$, $\acute{}$ i $\`$ treba naglasiti da je akut kod konzervativnijih govornika veoma izrazit, uzlazan i skokovit, pa podsjeća na realizaciju istoga u nekim čakavskim bračkim i hvarskim govorima.

4.3.2. Distribucija

Prednaglasne su dužine registrirane pred $\hat{}$: *težākôn* I jd., *smijâ* se gl. pridj. rad. m. jd., a u usamljenim slučajevima i pred $\grave{}$: *gūvniġma* DLI mn.

Zanaglasne se dužine u nerijetkim slučajevima gube ili se pak ostvaruju kao fonetski slabije, što zavisi o raznim okolnostima, ali i od govornika do govornika. U situacijama kada se pojavljuju (često u G mn. i prezentu nekih glagola) obično su kraće od dugih akcenata.

U finalnome slogu višesložnih riječi mogu biti akcenti $\hat{\text{~}}$ i $\tilde{\text{~}}$: *ražentâ* gl. pridj. rad. m. jd., *tovâr*; *mejâš*, *nogõn* I jd. Akcent $\tilde{\text{~}}$ u finalnome slogu rijetko dolazi, uglavnom u primjerima tipa *zdravâ je*, *otâc mu je*, no ni to nije pravilo. Razumije se, akcenti $\tilde{\text{~}}$ i $\acute{\text{~}}$ ne dolaze u finalnim pozicijama.

U jednosložnim riječima dolaze : $\tilde{\text{~}}$, $\hat{\text{~}}$, i $\tilde{\text{~}}$: *grâb*, *kûk*; *brâv*, *vîr*; *krîž*, *žên* G mn.

Akcent se $\tilde{\text{~}}$ pomiče na prethodni slog s otvorene i sa zatvorene ultime na kratku ili dugu penultimu čime se dobivaju $\tilde{\text{~}}$ i $\acute{\text{~}}$ akcenti, npr. *donesêna*, *dovêden* 1. jd. prez., *život*; *čelâde*, *trâžit*, *dobívat*. Frekventna su pomicanja i sa središnjega sloga, posebice na prethodeću duljinu, ali ima nešto primjera njegova zadržavanja, npr. *jêtrva*, *pòsikli* i *zúbima* DLI mn., *šétaju*, *póžite* 2. mn. imp!, ali i *košûlá*, *žerâva* te *gûvnîma* DLI mn.

Akcent se $\hat{\text{~}}$ određenim dijelom čuva, npr. *divôjko* V jd., *procvâ* gl. pridj. rad. m. jd., *sakrivên*. Ipak nisu rijetki primjeri njegova pomicanja na prethodeći slog, npr. *òpânci* NV mn., *šugòmân* 'ručnik', *kokòšân* DLI mn. U slučajevima kada mu prethodi duljina, redovito se ponaša stabilno, npr. *žâlcûn* I jd., *začêčê*.

Akcent se $\tilde{\text{~}}$ najčešće čuva u starim pozicijama, npr. *dvôr*, *vodê* G jd., *držû* 3. mn. prez.

4.3.3. Predsonantsko duljenje

Duljenje je pred sonantom zapljusnulo i govor Dugoga Rata. Potvrdom su primjeri: u finalnome/jedinome slogu *dîm*, *dlân*, *grôm*, *grôj*, *kôn*, *kotâl*/*kòtâl*, *kròv*, *posâl*/*pòsâl*, *šâv*; *pûn*, *stâr*, ali *nõv*; u unutarnjemu slogu: *divôjka*, *pâlcî* NV mn., *sûnce*.

4.3.4. Preskakanja i prenošenja akcenata

Neoslabljeno je pomicanje akcenta, tj. preskakanje akcenta na proklitiku, evidentirano u nekim primjerima: preskakanje na prijedloge: *sâ sinon*, *nâ môre*, *nâ srcu*, *nâ strânu*, *nâ grêdu*, *ûz more*, *û dom*;⁸ na veznike: *î čêr*, *î dvâ*.

⁸ U posljednjim se dvama primjerima, vidljivo je, duljina u govoru izgubila.

Ima primjera prenošenja akcenata: *iz paše, iz kuće, nà žetvu, ù kuću, nà drugi, ù Split*, ali nisu rijetke ni dublete: *od mène/òd mene, za nèga/zà nèga*.

5. Zaključak

U radu su na temelju recentnih istraživanja predstavljene i analizirane jezične značajke mjesnoga govora Dugoga Rata na fonološkoj ravni. Rijječ je o novijem naselju čiji se govor može priključiti južnočakavskim govorima, pa i unatoč prisuću pojedinih štokavskih crta. Premda je govor uzdrman u svojoj strukturi, odnosno protkan je štokavskim elementima, karakteriziran je bitnim čakavskim osobitostima koje su danas prilično čvrste i koje se opiru nestajanju. Iako su rezultati ovoga istraživanja, dakle, kako-tako optimistični, čini se da će istraživanje ovoga govora za dvadesetak godina dati (dosta) drugačije rezultate uslijed jakih novih utjecaja sa sviju strana, prvenstveno standardnoga jezika.

Literatura

- Baučić, Ivo (1971) „Preseljavanje stanovništva iz podgorskih u priobalska naselja na primjeru Donjih Poljica”, *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena*, 45, 57–75.
- Botica, Ivan; Brčić, Ružica (2017) „Hrvatskoćirilični zapisi s poljičkoga i omišškoga prostora (iz fundusa Zbirke isprava i rukopisa pisanih bosančicom)”, *Fontes: izvori za hrvatsku povijest*, 23/1, 29–161.
- Finka, Božidar (1971) „Čakavsko narječje”, *Čakavska rič*, 1/1–2, 11–71.
- Finka, Božidar (1989–1990) „Glasovna obilježja mjesta Sukošana kod Zadra”, *Makedonski jazik*, 40–41, 645–650.
- Finka, Božidar (1979) „O novim tendencijama i pojavama u čakavskom narječju”, *Filologija*, 9, 145–148.
- Finka, Božidar (1990) „Pogled na govor Biograda i okolice”, *Biogradski zbornik*, 1, 437–442.
- Finka, Božidar (1997) „Prigodna razmišljanja o međudijalekatskim dodirima i prožimanjima”, *Hrvatski dijalektološki zbornik*, 10, 129–133.
- Galović, Filip (2018) „Dijalektološke zamjedbe o mjesnome govoru Slatina na otoku Čiovu”, *Ethnologica Dalmatica*, 25/1, 137–145.
- Galović, Filip (2017) „Fonološki sustav pražničkoga govora”, *Fluminensia*, 29/2, 91–109.

- Galović, Filip (2019) *Govori otoka Šolte*, Općina Šolta – Hrvatsko katoličko sveučilište, Zagreb.
- Galović, Filip (2018) „O govoru starijih Splićana”, u: Jutronić, Dunja (2018) *Spliske riči, Rječnik: hrvatski standardni jezik – splitski govor*, Matica hrvatska – ogranak u Splitu, Split, 13–25.
- Ivić, Pavle (1981) „Prilog karakterizaciji pojedinih grupa čakavskih govora”, *Hrvatski dijalektološki zbornik*, 5, 67–91.
- Kurtović Budja, Ivana (2010) „Kopneni čakavski govori u okolici Splita, Šibenika i Zadra”, u: Celinić, Anita; Kurtović Budja, Ivana; Čilaš Šimpraga, Ankica; Jozić, Željko (2010) *Prinosi hrvatskoj dijalektnoj fonologiji*, Književni krug Split – Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Split – Zagreb, 77–157.
- Lisac, Josip (2003) *Hrvatska dijalektologija 1: Hrvatski dijalekti i govori štokavskog narječja i hrvatski govori torlačkog narječja*, Golden marketing – Tehnička knjiga, Zagreb.
- Lisac, Josip (2009) *Hrvatska dijalektologija 2: Čakavsko narječje*, Golden marketing – Tehnička knjiga, Zagreb.
- Lisac, Josip (1998) „Položaj privlačkoga govora među hrvatskim idiomima”, *Čakavska rič*, 26/1–2, 25–31.
- Lončarić, Mijo (2014) „Čakavština i lingvistička geografija”, *Riječki filološki dani*, 9, ur. Dijana Stolac, Filozofski fakultet, Rijeka, 387–395.
- Lukežić, Iva (1998) „Štokavsko narječje (nacrt sveučilišnih predavanja)”, *Radovi Zavoda za slavensku filologiju*, 32, 117–135.
- Lukežić, Iva (2012) *Zajednička povijest hrvatskih narječja, 1. Fonologija*, Hrvatska sveučilišna naklada – Filozofski fakultet u Rijeci – Katedra Čakavskog sabora Grobnišćine, Zagreb – Rijeka – Čavle.
- Mihanović, Nedjeljko (1971) „Jezik na području Poljica”, *Poljički zbornik*, 2, Kulturno-prosvjetno društvo Poljičana – Matica Hrvatska, Zagreb, 150–184.
- Moguš, Milan (1977) *Čakavsko narječje. Fonologija*, Školska knjiga, Zagreb.
- Raos, Nenad (2018) „Povijest proizvodnje kalcijeva karbida u Hrvatskoj (1897. – 1945.)”, *Kemija u industriji: Časopis kemičara i kemijskih inženjera Hrvatske*, 67/5–6, 235–240.
- Tomelić Ćurlin, Marijana (2006) „Jezične značajke mjesnoga govora Pakoštana”, *Croatica et Slavica Iadertina*, 2, 95–104.

Vranić, Silvana; Zubčić, Sanja (2018) „Hrvatska narječja, dijalekti i govori u 20. stoljeću”, *Povijest hrvatskoga jezika, 5. knjiga: 20 stoljeće – prvi dio*, ur. Ante Bičanić, Croatica, Zagreb, 525–579.

SUMMARY

Filip Galović

ABOUT THE LOCAL DIALECT OF DUGI RAT

Dugi Rat is a newer settlement on the coast between Split and Omiš created by Čakavian speakers, who came there from the nearby mountain area, Štokavian speakers from the heartland and also by the workers in the factory of calcium carbide and calcium cyanide, who came from different areas. The base layer is Čakavian and therefore the local dialect belongs to the South Čakavian dialect, just like the local dialects between Podstrana and Omiš. There are some important phonological features of the local dialect of Dugi Rat that were discovered during recent field work: the Ikavian reflex of *ě (*likār, cvīt, dvī*) with a few Ekavian forms (*sēno, zēnica*); the reflex of OCS *ę > a after palatal consonants in several cases (*jāzik, zajāt*) and *ę > e after other consonants (*grēda, tēlac*); the semivowel produces the vowel a (*dān*); we find some examples of Čakavian vocalization of vowels in weak positions (*vazēst*); the vocalic l and OCS *o are consistently changed into the vowel u (*tūst, grūb*); examples such as *rēbac, rēst* and *krēst* with change *ra > re*, and *grēb* with change *ro > re*; no phoneme ž (*žēp*); the existence of č (*kūča, čovik*); the unstable position of the phonemes x (*mīj, būva, špāker*) and f (*vriġat, vūrešt/fūrešt*); the phoneme j and ž as reflexes of primary and secondary jotation of the dental d (*mēja, mlāja, rōžāk, žēža*); the sequences *st' and *zd', as well as *sk, *zg gave šc (*šč*), zj/žj (and also žž) (*klišča, prišč, grōzje, gōžže*); the *čr sequence is preserved in a few cases (*črv, črípna*); examples such as *dojt(i), dojdemo* turned into *dōč, dōžemo*; partial change of *l* into j (*pōle/pōje*); change of *-m > -n* in the final position in grammatical endings and indeclinable words (*lavūrān, sēdan*); Čakavian modification of consonant clusters (*kūška, klūko*); the consonant l is preserved in the syllable-final position (*sōl, kīsel, kōlca*) but not in the singular of masculine nouns in past participle, there are examples such as *zvā, kūpija, ūkrea*; a five-accent system (*žerāva, tovār, mejāš, život, trāžit*) with a pre-accentual length (*žālcūn* I jd.), and post-accentual length (*s mēnūn*), but post-accentual length is not stable (*gōlub*); lengthening of vowels before sonorant consonants (*krōv, kōn, sūnce*).

Key words: *local dialect of Dugi Rat; phonology; south Čakavian dialect; Čakavian dialect; Čakavian-Štokavian relations*